

FILOLOGIJA 65, Zagreb 2015.

BULCSÚ LÁSZLÓ

Čakovec, 9. X. 1922. — Čabradi kod Križevaca, 4. I. 2016.

Prvih dana godine 2016., u svojoj 94. godini života, zauvijek nas je napustio prof. dr. Bulcsú László, umirovljeni profesor Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. S Profesorom smo se oprostili na zagrebačkom Krematoriju 8. siječnja, a urna mu je položena na groblju u Križevcima pokraj urne njegove supruge. Iako šira javnost nije o njem osobito mnogo znala, može se bez pretjerivanja reći da je bio jedan od onih hrvatskih jezikoslovaca koji su bitno odredili tijekove razvoja hrvatskoga jezikoslovstva u drugoj polovici 20. stoljeća te posebice pridonijeli njegovoj metodološkoj obnovi i uključivanju u europsku i svjetsku lingvistiku. Svoju učiteljsku misiju profesor László s jedne je strane obavljao predajući na različitim katedrama Filozofskoga fakulteta, s druge pak strane kao dugogodišnji *spiritus movens* i neumorni "idejni" i teorijski predvodnik Zagrebačkoga lingvističkoga kruga.

Rodio se u Čakovcu i odrastao je u višejezičnoj sredini u kojoj je od malena aktivno ovladao trima jezicima: hrvatskim, mađarskim i njemačkim. O svojem djetinjstvu i mladosti nerado je govorio jer je njegova ugledna građanska obitelj s promjenom režima 1945. doživjela mnoge nepravde i poniženja. Nakon završene gimnazije studirao je sve do godine 1948. elektrotehniku na Sveučilištu u Budimpešti (naime, od travnja 1941. do travnja 1945. Međimurje je bilo pod mađarskom okupacijom). Dok su mu braća ostala živjeti u Budimpešti, on se vratio u Hrvatsku (u tadašnjoj Jugoslaviji) i od 1948. studirao slavistiku (ruski jezik i književnost), južnoslavenske jezike i književnosti te engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te diplomirao 1952. godine. Kao učenik i kao student isticao se svojom širokom i temeljitom naobrazbom, poznavanjem različitih jezika, pouzdanim, kritičkim i funkcionalnim pamćenjem, radoznalošću u praćenju metodoloških i tehnoloških novina u znanostima (općenito), iznimnom sposobnošću da u stvarima uoči ono što je bitno. Za vrijeme studija bio je demonstrator profesoru Stjepanu Ivšiću, u to doba najvećemu autoritetu u jezikoslovnoj slavistici i kroatistici, koji je umio izabrati najbolje suradnike.

Po završetku studija tri je godine (od 1952. do 1955.) radio kao profesor engleskoga i ruskoga jezika na gimnaziji u Sinju, a usput je proučavao novoštokavski govor toga kraja i pomno bilježio njegove značajke. Bio je vrhunski športaš i jedan od najboljih plivača u Jugoslaviji, (ali na Olimpijske igre u Helsinkiju 1952. nije bio poslan iz razloga koji vjerojatno nisu bili čisto športske naravi), bio je i prvak Hrvatske u plivanju leptirovim načinom, a rekreativno je redovito plivao i nakon svoje devedesete godine.

Godine 1955. zaposlio se kao asistent profesora Stjepana Ivšića na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Suočavao se povremeno s teškoćama koje se same profesije nisu ticale, s jedne strane zbog nerazumijevanja pa i jala stručnoga okružja, s druge pak strane i zato što je — posvećen znanju i znanosti — bio dosljedno apolitičan i odbijao političko svrstavanje. Tijekom idućih desetljeća na Filozofskom fakultetu predavao je na nekoliko različitih katedara (za slavistiku, za rusistiku, za opću lingvistiku, za informatologiju, za algebarsku lingvistiku), a umirovljen je 1993. godine. No i nakon toga je na tom fakultetu održavao predavanja iz različitih kolegija duboko u svoje deseto desetljeće života. Od godine 1964. do 1970., kao gostujući profesor, predavao je slavistiku na različitim sveučilištima u Sjedinjenim Državama Amerike (Indiana, Chicago, Yale). Za boravka na Sveučilištu u Chicagu sustavno je studirao akademski. Na Sveučilištu u Chicagu poslije je doktorirao (1986.) obranivši disertaciju »An Information Science Approach to Slavic Accentology«.

Kao nastavnik, profesor László nije smatrao da bi se on morao prilagoditi studentima i njihovu znanju nego da oni za studij moraju biti dovoljno motivirani kako bi se potrudili pratiti tijek njegovih misli i njegova izlaganja. Nije mislio da studente u takvim zahtjevima treba »štedjeti« — jer sve se može naučiti, samo treba raditi, postojano i uporno (što mu je povremeno znalo priskrbiti oštru kritiku samoupravne zajednice studenata i nekih kolega nastavnika). A među studentima je uvijek bilo onih koji su uspjeli pratiti Profesorova izlaganja i rasprave pa i biti njegovi ravnopravni sugovornici. Nije imao odviše smisla za činovničko napredovanje u karijeri (nije umio »skupljati bodove«, i to je jedino u čem je László bio nesposoban; doduše, nije bio sposoban ni podilaziti i ulagivati se moćnicima), ali se zato isticao svojim znanjima u jezikoslovlju i informatologiji, svojim kompetencijama u znanstvenom razmišljanju, u matematički egzaktnim analizama jezičnih činjenica. Zbog izrazite kritičnosti (i posebno samokritičnosti) nije objavio mnogo, ali su svi njegovi tekstovi izvedeni krajnje akribično, u metodološkom smislu riječi dosljedno, pa su neki od njih antologijski (npr. tekst »Broj u jeziku« iz 1959.). Osim toga, u svim

svojim tekstovima težio je tomu da u njima bude što manje zalihosti (redundancije) pa nisu uvijek jednostavni za čitanje jer njihovo praćenje i razumijevanje zahtijeva koncentraciju i znatan napor. Bavio se i prevodjenjem s različitih jezika (u hrvatski je iz drugih jezika kongenijalno pretočio nekoliko bisera ruskoga, mađarskoga, engleskoga,... pjesništva), a osobito su poznati njegovi prijevodi starih asirskih (akadskih) tekstova. U rukopisu su ostali njegovi prijevodi Shakespeareovih soneta na kajkavski. Zauzeto se bavio načelima izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja te — bez trajnijega odjeka u jezikoslovnoj javnosti — razvojem i izgradnjom hrvatskoga standardnoga i književnoga jezika i pravopisa na morfološkim i tvorbenim načelima na tragu Zagrebačke škole. Uzorke takva standardnoga jezika nalazimo u tekstovima koje je objavljivao posljednjih tri-desetak godina.

Dobro upućen u matematiku, bavio se algebarskom lingvistikom, a u doba kada je računarstvo (barem kod nas) još bilo u samim povojima, bavio se (teoretskim i izvedbenim) pitanjima strojnoga prevođenja i računalne obradbe tekstova. Već godine 1959., zajedno s kolegom anglistom Željkom Bujasom, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu organizirao je radionicu o strojnom prevođenju, a u idućim godinama, osobito u okviru Zavoda za lingvistiku Filozofskoga fakulteta i oko njega, na poticaj prof. Lászla i dobrim dijelom prema njegovim zamislima, počele su se pripremati i izrađivati računalne konkordancije starih hrvatskih tekstova. Tako je Željko Bujas priredio računalne konkordancije Gundulićeva »Osmana« a Milan Moguš konkordancije Marulićeve »Judite« te konkordancije djela drugih starih hrvatskih pisaca. Taj su Lászlów rad, i rad dvojice njegovih kolega, nastavili potomji njegovi suradnici na Odsjeku za informacijske znanosti Damir Boras te u Zavodu za lingvistička istraživanja i poslije na Odsjeku za (opću) lingvistiku Marko Tadić te dr. Na temelju takvih sustavnih bavljenja primjenom računalne tehnologije te spoznaja iz informacijskih znanosti u jezikoslovlju, profesor László je najprije godine 1976. na Filozofskom fakultetu osnovao dvogodišnji studij društveno-humanističke informatike koji će s vremenom prerasti u puni četverogodišnji studij informacijskih znanosti (do umirovljenja 1993. godine bio je pročelnik Odsjeka i voditelj Katedre za društveno-humanističku informatiku). Na poticaj i prijedlog prof. Mislava Ježića godine 1992. pokrenuo je i studij algebarske lingvistike (u čemu mu je najbliži suradnik bio pokojni profesor Miro Kačić).

Za profesora Lászla rado se ističe da je bio poliglot. Za njega je svaki jezik bio beskraj koji, zbog njegove stalne dinamike, nije moguće do kraja svladati i spoznati. Nekim se jezicima može aktivno ovladati na svim

jezičnim i komunikacijskim razinama (kao što je on vladao hrvatskim, mađarskim ili njemačkim), drugima se može ovladati visoko kvalitetno (kao što je on vladao ruskim ili engleskim, ili francuskim i španjolskim), neke se može naučiti ispravno rabiti u svakodnevnoj komunikaciji (kao što je on rabio slovenski ili slovački), na nekima pak može se dobro naučiti razumijevati pisani tekst a da se ne rabi u izravnoj svakodnevnoj komunikaciji (na takav je način poznao mnogobrojne jezike, od klasičnoga latinskoga i grčkoga do hebrejskoga i aramejskoga). Lingvist se, za određene svoje potrebe, može zadovoljiti i samo poznavanjem glasovnog, morfološkoga i sintaktičkoga ustroja danoga jezika, ali bez posebno širokoga poznavanja rječnika. Profesor László aktivno je vladao svim slavenskim jezicima, vladao je (i tzv. velikim) romanskim i germanskim standardnim jezicima. Osim mađarskoga, u manjoj je ili u većoj mjeri poznao i druge ugrofinske jezike. Osim baskijskoga (za koji je tvrdio da ga ne zna), od Urala do Atlantika za profesora Lászla bilo je otvoreno jezično polje u kojem je on obilato žeo, svjestan relativnosti pojmova “poliglot” i “poliglottija” (nije mu padalo na pamet, zato što on od Urala do Atlantika gotovo sve idiome razumije, da bi se to moglo smatrati područjem jednoga jezika). Nije mu bilo posve jasno kako se lingvisti lako odriču pogodnosti koje im u njihovu radu može pružiti *Biblija*. *Stari zavjet* i *Novi zavjet* prevedeni su (najčešće pomno i vjerno) na stotine i stotine jezika, a većina njihovih tekstova govori o sadržajima i temama koje još i danas najčešće možemo smatrati “svakodnevnima”. Ako uspiješ s razumijevanjem i sustavno analitički pročitati — govorio je — nekoliko stranica (ili nekoliko poglavlja) iz *Biblije* na japanskom, korejskom ili kineskom, put do tih jezika ti je prokrčen i dalje se možeš u njima kretati bez teškoća, s tim da je, za te jezike, uvijek veća poteškoća pismo nego sam jezik. A u te jezike (i u njihove sustave pisanja) László je sebi vrata širom otvorio. Zbog toga Profesor redovito ne bi imao nimalo razumijevanja kada bi nekom studentu dao tekst na češkom (ili poljskom), a on bi mu rekao da taj jezik ne zna, ne razumije. Odgovorio bi da se za razumijevanje struke ne moraju na nekom jeziku »pisati pjesme«, ali da se uz pomoć rječnika i gramatike za nekoliko dana svaki slavenski jezik može svladati toliko da bez poteškoća možemo pratiti stručni tekst.

Jednako je važno istaknuti zasluge profesora Lászla za razvitak hrvatske lingvistike njegovim djelovanjem izvan fakulteta, posebno u Zagrebačkom lingvističkom krugu Hrvatskoga filološkoga društva (od 1956. dalje). Kao i njegova nastavnička djelatnost na fakultetu, ta djelatnost profesora Lászla u hrvatskom jezikoslovlju ostavila je mnogo dublji trag nego što se to na prvi pogled da nazrijeti, a o njoj jedva ostaje pisanoga spome-

na te na određen način polako pada u zaborav.

Naime, do početka 20. stoljeća većina hrvatskih lingvista (od kojih neki europskoga ranga, poput Milana Rešetara, Tome Maretića i dr.) znanstveno se obrazovala na srednjoeuropskim sveučilištima (Beč, Graz, Prag, Leipzig,...) u okrilju tada dominantne mladogramatičarske škole. Kako je mladogramatičarska metodologija jezičnih istraživanja još uvijek u razdoblju između dvaju svjetskih ratova davala obilne i kvalitetne rezultate, među hrvatskim lingvistima toga razdoblja nije bilo odviše zanimanja za sve metodološke novosti u europskom jezikoslovlju koje su se javljale oko Prvoga svjetskoga rata i nakon njega. Tako su primjerice veliki hrvatski lingvisti poput romanista i balkanologa Petra Skoka te slavista Stjepana Ivšića, obojica s izvrsnom recepcijom u europskoj znanstvenoj sredini, dobro bili upoznati i s naučavanjem F. de Saussurea i s radom Praške fonološke škole, spominjali su dapače neke radove iz toga kruga, ali su razmjerno malo od novih metodologija i novih spoznaja primijenili u svojim radovima, odnosno cjelinu novoga sustava lingvističkih vrijednosti nisu prihvatili. Još prije Drugoga svjetskoga rata, promičući kod nas Ballyjevu stilistiku, prof. Petar Guberina kadšto se pozivao također i na Saussurea, a u poznatim knjigama koje je objavio u poratnom razdoblju nerijetko se, osim na Ballyja i Saussurea, pozivao i na Prašku fonološku školu te na suradnike Kopenhagenske (glosematičke) škole. Koliko se zna, istom od početka 1950-ih godina prof. Vojmir Vinja prvi je na Zagrebačkom sveučilištu uveo Saussureovu lingvistiku kao predmet sustavnoga izlaganja na predavanjima i obradbe u seminarima. No sve je to ostajalo manje ili više u uskim okvirima romanistike kao struke i nije imalo većega odjeka u drugim granama jezikoslovlja.

Možemo bez pretjerivanja reći da je strukturalna lingvistika, i moderna lingvistika općenito, na Sveučilištu u Zagrebu počela "disati punim plućima" (iako ne bez otpora) istom s osnutkom Zagrebačkoga lingvističkoga kruga Hrvatskoga filološkoga društva (1956.). Glavni pokretači i voditelji toga kruga (koji je rad započeo kao Krug mladih slavista), upravo njegovi "idejni" animatori, bili su mladi rusist i poliglot Bulcsú Lászó i nekoliko godina mlađi klasični filolog Radoslav Katičić, koji se međutim već bio otputio i znanstvenim vodama poredbene indoeuropeistike, antičke balkanistike i opće lingvistike. Njih su dvojica čvrsto vjerovala kako je zadaća Kruga što bolje upoznati mlađe naraštaje hrvatskih lingvista i filologa s tijekovima suvremene lingvistike u Europi i u svijetu te hrvatsko jezikoslovlje izvući iz svojevrstne izolacije. Oni su u Krugu oko sebe okupili niz mladih i mladih kolega lingvista (npr. Željko Bujas, Leonardo Spalatin, Vladimir Ivir, Stjepan Babić, Milan Moguš, Krunoslav Pranjić, Josip Von-

čina, Zvonimir Junković, Malik Mulić, Petar Kepeski, Stanko Žepić, Pavao Tekavčić, Vladimir Vratović, Ivo Škarić, Božidar Finka, Petar Šimunović i dr.), a njima su se ubrzo pridružili i nešto stariji već "etablirani" lingvisti kao Rudolf Filipović, Josip Jernej, Antica Menac i drugi. Što je najvažnije, i László i Katičić inzistirali su na tom da u rad Kruga treba uključiti i one studente koji pokazuju zanimanje za lingvistiku kao znanost, pa i »brucose«. Ali kada bi ih uključili u rad Kruga, više ih nisu štedjeli nego su im davali zadaće (npr. pripremu i držanje izlaganja na određenu lingvističku temu) jednako kao i svim drugim članovima. Tako su od 1956. dalje, tijekom svake akademske godine, profesori László i Katičić — svakog utorka u 19.00 sati u Krugu (redovito u prostorijama Društva sveučilišnih nastavnika) — organizirali sustavno upoznavanje mlađih hrvatskih jezikoslovaca s metodama i spoznajama suvremene lingvistike u svijetu, u početku posebno sa strukturalizmom. Nakon tematskoga izlaganja — koje bi nerijetko pripremili sami voditelji — uslijedila je rasprava u kojoj su se uspoređivali različiti pristupi i suprotstavljala različita mišljenja. U tim je raspravama uvijek do posebnoga izražaja dolazila Lászlóva temeljita upućenost u strukturalnu lingvistiku, njegovo poznavanje različitih jezika i svestrano obrazovanje, posebno u matematici, te njegove spoznaje o informaciji i njezinu prenošenju, kao i Katičićovo pouzdano poznavanje različitih područja jezikoslovlja i različitih jezika. Ta je suradnja bila skladna i uspješna jer je László bio energični promicatelj i uporni organizator (uvijek pun novih ideja i konstruktivnih zahtjeva), Katičić pak razboriti moderator koji je i najapstraktnije i najsloženije ideje uspijevaao približiti sudionicima. Tijekom prvih nekoliko godina rada Kruga, Lászlóvom i Katičićevom zaslugom i pod njihovim vodstvom, mlađi naraštaji hrvatskih jezikoslovaca imali su mogućnost sustavno se upoznati s novim metodama u lingvistici 20. stoljeća — od F. De Saussurea i Ch. Ballyja preko Praške fonološke škole i glosematike do Martinetova funkcionalizma, Jakobsonova binarizma, Bloomfieldova behaviorizma te Sapirove i Whorfove etnolingvistike — a u idućim destljećima u Krugu se sustavno pratilo sve što se novo događalo u europskoj i američkoj lingvistici. Uz onaj na Filozofskom fakultetu, to je bio pravi paralelni studij lingvistike, s naglaskom na suvremenim metodama, a već početkom 1960-ih godina nove ideje iz Kruga sve su više dobivale mjesta u nastavi lingvistike na Filozofskom fakultetu, osobito otkako je profesor Katičić ondje osnovao i studij opće lingvistike i otkako su bili pokrenuti poslijediplomski studiji lingvistike.

Iako je nedugo po pokretanju Kruga profesor Katičić jednu akademsku godinu proveo u Tübingenu kao stipendist njemačke zaklade »Alexander von Humboldt« (1960./1961.), a profesor László je šest godina (od 1964.) fi-

zički izbivao gostujući na sveučilištima u Sjedinjenim Američkim Državama, njih su dvojica od samoga početka (pa do prelaska profesora Katičića na sveučilište u Beču) bili glavni pokretači i organizatori rada u Krugu jer su se kolege koji su Krug vodili u njihovoj odsutnosti držali njihovih načela i s njima stalno ostali u komunikaciji. Treba također reći da nisu svi stariji i ugledni sveučilišni nastavnici podjednako blagonaklono gledali na to što se u Krugu radi. Neprocjenjiva je zasluga prof. Katičića što je svojim znanstvenim autoritetom i iznimnom taktičnošću u ophođenju uspio otkloniti otpore moćnih znanstvenih tradicionalista i konzervativaca (te zaštititi Lászla od netrpeljivosti različitih vrsta koje su dolazile s fakulteta) i tako Krugu osigurati normalan rad. Otpori su otklonjeni između ostaloga i tako što su se, u dogovoru s vodećim članovima Kruga, Krugu ubrzo priključili i nešto stariji profesori (kao J. Jernej, V. Vinja, A. Menac, R. Filipović i dr.), neki od kojih ubrzo nisu propuštali ni jedan utorak u 19.00 sati doći na sjednicu Kruga, povremeno sudjelovati u radu svojim izlaganjem ili raspravom, a poslije su Krugu ostali vjerni do kraja. Ubrzo je postalo normalno da svatko s fakulteta tko se smatrao lingvistom drži svojom obavezom djelovati i u Krugu, ili pak barem pratiti njegov rad, a to je značilo biti u stalnoj vezi s “novim u jezikoslovlju”.

Gotovo je sigurno da su ponajviše na poticaj prof. Bulcsúa Lászla i prof. Radoslava Katičića u Krug bili povremeno pozivani i eminentni mladi profesori iz Zadra — prof. D. Brozović, prof. F. Mikuš i prof. Ž. Muljačić — koji su na novoosnovanom fakultetu (u gradu koji je još 1956. bio razoren, bez odgovarajućih knjižnica i znatnijega staroga fonda lingvističke literature) mogli daleko slobodnije zagovarati nove ideje i primjenjivati nove metodologije (jer su se nužno služili ponajprije novom lingvističkom literaturom) pa tako gurati naprijed i zagrebačku strukturalnu lingvistiku. Vodstvo Kruga na čelu s tandemom László–Katičić također je od početka shvatilo koliko je za djelatnost na dugi rok važno pridobiti i zainteresirane studente: raspravama u Krugu uvijek je bio prisutan i određen broj studenata, koji su, nakon “vatrenoga krštenja” s jednim ili dva kraća izlaganja, neprestano bili poticani u radu i učenju, pa se može reći da je Krug gotovo bio paralelan lingvistički fakultet i da je za uvođenje moderne lingvistike na Sveučilište u Zagrebu doprinos Zagrebačkoga lingvističkoga kruga jedva manje važan od dodiplomske i postdiplomske nastave na fakultetu, pogotovu ako se ima na umu da su na sva tri razboja radili gotovo isti ljudi. Uostalom, rad Kruga i Fakulteta bio je prepleten, pa je primjerice zamisao o pokretanju glasila »Suvremena lingvistika« (koje je u početku uređivao R. Filipović) rođena u Krugu, iako se zapravo radilo o glasilu koje je (osobito u svoja prva četiri broja) ponajprije služilo potrebama nastave lin-

gvistike na fakultetu. U svim tim djelatnostima profesor László intenzivno je sudjelovao. Nije sudjelovao u početku jedino u predavanjima na poslije-diplomskom studiju lingvistike (jer »nije imao formalne uvjete« — dokto-rat) iako su mnogi predavači proizašli iz njegove škole u Krugu.

Nije nevažno istaknuti da je prof. Katičić prvi shvatio kakvo je bogatstvo imati na fakultetu i u krugu suradnika lingvista poput Bulcsúa Lászla, erudita, polihistora i poliglota, koji je na Fakultetu i u Krugu sam za sebe postao institucija. Prof. Katičić je shvatio da nije važno što Lászla često ne može pratiti studentska masa, nego da je bitno to da njegova erudicija i argumentacija gotovo u svakom studentskom naraštaju može potaknuti i održavati zanimanje barem jednoga ili dvojice najdarovitijih studenata za lingvistiku. I kao što je u Krugu i na Fakultetu dugi niz godina trajala skladna suradnja između dvojice vrhunskih poznavalaca lingvistike i jezika, tako je prof. Katičić uvijek znao naći načina da svojega kolegu (koji je kadšto postao predmetom različitih netrpeljivosti, kadšto običnoga jala, nerijetko pak i onih na ideološkoj osnovi) zadrži na fakultetu na dobrobit studenata, a ponajprije hrvatske lingvistike.

Profesor Bulcsú László posve je iznimna figura u povijesti novije hrvatske lingvistike, a ta figura nerijetko izlazi izvan okvira stereotipnih predodžba o vrhunskom sveučilišnom profesoru. Svojom iznimno temeljitom obaviještenošću o kretanjima u svjetskoj lingvistici, svojim sustavno kritičkim pristupom činjenicama i idejama, László je odgojio nekoliko naraštaja hrvatskih lingvista i u hrvatskoj lingvistici ostavio trag koji će ostati vidljiv još dugo nakon njegova odlaska. Mnogo je toga što suvremeno hrvatsko jezikoslovlje duguje profesoru Lászlu, a to danas još malo tko zna.

August Kovačec